

Following these criteria will provide the basis for selecting proper terminology and developing exercises for its mastering, which may be the prospect of further research.

Keywords: *competence, competency, language competence, professional-language competence, professional text, terminological vocabulary.*

References

1. Slovny`k ukrayins`koyi movy` : v 11 tt. / AN URSR. Insty`tut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1970 – 1980. – T. 4. – S. 840.
2. Ostapenko N. M. Ponyatijno-terminologichni problemy` rozmezhuвання kategori` «kompetenciya», «kompetentnist`», «kompetentnisny`j pidxid do navchannya» v lingvody`dakty`ci vy`shhoyi shkoly` / N. M. Ostapenko // Visny`k Cherkas`kogo universy`tetu. – Cherkasy`, 2007. – Vy`p. 101. – S. 24–32. – (Seriya: Pedagogichni nauky`).
3. Gudzy`k Y`. F. Sposobstvovat` efekty`vnomu reshenny`yu zhy`zennyykh problem: kompetentnostnaya parady`gma obrazovany`ya y` kommuny`katy`vnyaya napravlennost` obucheny`ya russkomu yazyku / Y`. F. Gudzy`k // Rus. slovesnost` v shk. Ukray`ny. – 2007. – № 4. – S. 12–15.
4. Sy`monenko T. Osnovni napryamky` roboty` nad rozvytkom profesijnoyi komunikaty`vnoyi kompetencyi studentiv filologichny`x fakul`tetiv / T. Sy`monenko // Ukr. mova i l-ra v shk. – 2005. – № 3. – S. 43–47.
5. Solovej L. S. Kompetentnisny`j pidxid i opy`mizaciya tury`sty`chnoyi osvity` / L. S. Solovej // Lyuds`ky`j kapital v umovax transformaciyi ukrayins`kogo suspil`stva : mizhnarod. nauk. konf. vy`kl., asp. i stud. : zb. tez. – K. : Akad. praci i socz. vidnosy`n Feder. prof. spilok Ukrayiny`, 2014. – S. 23–24.
6. Goroshkina O. M. Teorety`chni zasady` formuvannya movnoyi osoby`stosti / O. M. Goroshkina // Osvita na Luganshhy`ni. – 2001. – № 2 (15). – S. 39–42.
7. Penty`lyuk M. Naukovi zasady` komunikaty`vnoyi spryamovanosti u navchanni movy` / M. Penty`lyuk // Ukr. mova ta l-ra v shk. – 1999. – № 3. – S. 8–10.
8. Bogush A. M. Doshkil`na lingvody`dakty`ka : Teoriya i prakty`ka / A. M. Bogush. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2000. – 216 s.
9. Medy`ns`ka N. Dy`dakty`chny`j material yak zasib zbagachennya gramaty`chnogo ladu movlennya majbutn`ogo vchy`telya-slovesny`ka / Nataliya Medy`ns`ka // Problemy` formuvannya movnoyi osoby`stosti uchniv sereдниx zagal`noosvitnix zakladiv : zb. naukovy`x prac`. – Rivne, 2006. – S. 143–147.
10. Savchenko A. G. Makroekonomika : pidruchny`k / A. G. Savchenko. – K. : KNEU, 2005. – 441 s.

Отримано редакцією 23.05.2018 р.

УДК 373.5.0166821.161.2

DOI 10.31376/2410-0897-2018-1-37-156-165

Таміла Олексіївна Яценко,

доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови і літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: tamilakod@ukr.net

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті актуалізовано проблему застосування компетентнісного підходу в шкільній освіті, що розглядається як один із пріоритетних векторів її сучасного розвитку. З'ясовано сутність компетентності як педагогічної категорії, коротко представлено історію запровадження компетентнісної освіти, подано визначення понять «ключова компетентність», «предметна компетентність», обґрунтовано сутність предметної читацької компетентності як інтегрованого результату навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, представлено диференціювання предметної компетентності на художньо-читацьку та інформаційно-читацьку. Розкрито теоретико-методичні аспекти реалізації компетентнісних засад шкільного літературного навчання в контексті положень Концепції Нової української школи (2016) та Закону України «Про освіту» (2017).

Ключові слова: *ключові компетентності, предметна компетентність, шкільна літературна освіта, наскрізні освітні лінії, українська література, методика навчання, читацька компетентність.*

Постановка проблеми. У контексті завдань нової парадигми шкільної освіти, послідовно в нормованих у Державному стандарті базової і повної середньої освіти (2011, 2013), Концепції Нової української школи (2016) та в Законі України «Про освіту» (2017), стратегія розвитку сучасної шкільної

літературної освіти визначається оновленням її змісту, утвердженням особистісно та компетентісно орієнтованої моделі навчання, реалізацією діяльнісного підходу в процесі його організації, що засвідчує компетентісну зорієнтованість освіти як одну із ключових тенденцій сучасного етапу її розвитку. Відповідно набуває актуальності проблема формування ключових і читацької як предметної компетентностей учнів у процесі навчання української літератури в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентність як педагогічну категорію досліджували зарубіжні вчені В. Кальней, С. Крашен, Дж. Равен, М. Роменвіль, С. Сміт, П. Хейджер, Д. Химз, Н. Хомський, зокрема російські – І. Зимня, А. Маркова, Г. Селевко, А. Хуторської, С. Шишова.

Загальний аналіз проблеми реалізації компетентісного підходу в сучасній українській шкільній освіті представлено в працях Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмакова, С. Калашнікової, В. Лугового, Н. Мединської, О. Пометун, О. Савченко, В. Слінчук, С. Трубаچهвої.

Характеристика компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн представлена в дослідженнях вітчизняних науковців Н. Лавриченко, О. Локшиної, О. Овчарук.

Методичні аспекти проблеми компетентісно орієнтованої шкільної літературної освіти в школах України розроблено О. Ісаєвою, О. Ратушняком, М. Фасолею, О. Шкловською, В. Шуляром, Т. Яценко.

Формулювання мети статті – розкрити теоретико-методичні аспекти реалізації компетентісних засад шкільного літературного навчання в контексті сучасних освітніх завдань.

Виклад основного матеріалу. Основними пріоритетами модернізації шкільної освіти є її особистісна та компетентісна зорієнтованість, спрямованість на гармонійний розвиток учнів, гуманітаризація та фундаменталізація змісту освіти, його міжпредметна інтеграція, доступність навчання, посилення діяльнісного і творчого складників змісту, його виховного потенціалу, зокрема щодо громадянського і національно-патріотичного виховання школярів [1].

Реалізація компетентісно орієнтованого навчання потребує глибокого обґрунтування змісту дефініцій, взаємозв'язків між ними, подолання термінологічних розбіжностей, їх суперечливого викладу навіть у межах однієї освітньої галузі.

Ретроспектива дослідження поняття *компетентності* у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі засвідчує неоднозначність розуміння його сутності, що обумовлюється нечіткою диференціацією між процесом закінчення формування учнівських умінь (те, чому особистість може навчитися, вправляючись у використанні вже існуючих засобів і способів досягнення цілей) і початком вироблення здібностей (те, що дозволяє особистості самостійно знаходити засоби і способи досягнення особистих цілей).

У зарубіжній педагогіці зону поєднання цих дефініцій називають *компетентністю*, що асоціюється зі складною системою дій, спрямованих на досягнення конкретних стандартів. Безперечно, характерна для психолого-педагогічної науки суміжність термінів зумовлює необхідність трактування понять з обов'язковим урахуванням класичних педагогічних надбань та сучасних освітніх інноваційних процесів.

В українській і зарубіжній педагогіці найбільш поширеним є визначення *компетентності* як сукупності взаємопов'язаних якостей учня (знання, вміння, навички, способи діяльності, ціннісно-світоглядні орієнтації), сформованих у процесі навчання та необхідних для якісної продуктивної діяльності.

Міжнародна організація Рада Європи характеризує *компетентність* як «загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, яку індивід набув у процесі навчання» [2, с. 135]. У вітчизняних нормативних документах, зокрема Концепції нової української школи, *компетентність* трактується як «динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3].

Унаслідок наукових дискусій визначено такі основні характеристики поняття «*компетентність*»:

- використання компетентності завжди відбувається в певному контексті (зокрема, у навчальній ситуації);
- компетентність завжди є результатом, вона характеризує те, що може зробити індивід, а не описує процес формування компетентності;
- для визначення сформованості компетентності необхідні чіткі затверджені стандарти;
- компетентність є мірою того, що індивід може зробити за певний час [2, с. 133].

Отже, *компетентність* – це інтегрований результат освіти, що акумулює:

- *знання*, однак на відміну від традиційного поняття, передбачає трансформацію різноманітної інформації у форму результативної власної діяльності (реальної чи мисленнєвої);
- *вміння* використовувати набуті знання в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, що, на відміну від усталеного трактування, вдосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навички, а в процесі інтеграції з іншими компетенціями;

– *навички (діяльність)* як спосіб здобуття знань, які відрізняються від класичного розуміння цього поняття тим, що є усвідомленими;

– *цінності, критичне мислення*, тобто адекватне оцінювання учнями власних знань, умінь та навичок, а також перспективи їх практичного використання.

Сутність поняття «компетентність» не вичерпується розумінням її лише як набуття фактичних знань, а передбачає оволодіння учнем певною компетенцією. У Державному стандарті базової і повної середньої освіти термін «компетенція» пояснюється як «суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини» [3]. *Компетенція*, як зазначає Н. Бібік, – це «...відчужена від суб'єкта задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат» [5, с. 409]. Компетенції реалізуються в освітніх стандартах, навчальних програмах, підручниках та є показником якості шкільної освіти загалом.

Ідея компетентної освіти, що виникла у США в 60-ті роки ХХ століття та набула подальшого розвитку в європейських країнах, обумовлювалася необхідністю переорієнтації навчально-виховного процесу із накопичення учнем фактичної навчальної інформації на формування його особистісних характеристик для цілеспрямованої реалізації набутих знань та вибору способів діяльності у конкретних життєвих та професійних ситуаціях [2, с. 130–131].

Вітчизняні науковці О. Савченко та О. Локшина, посилаючись на дослідження американського вченого П. Хейджера, подають *періодизацію* компетентно орієнтованого навчання:

– перший етап – 60–70-ті роки ХХ століття – характеризується як час так званого «компетентного руху» в освіті, започаткованого у США та Європі під впливом теорій біхевіоризму й когнітивізму;

– другий етап – 70–90-ті роки ХХ століття – пов'язаний із визнанням у міжнародній педагогічній спільноті ідей компетентного навчання, зокрема й у загальній середній освіті та дослідженням сутності ключових компетентностей;

– третій етап – кінець ХХ – перші десятиліття ХХІ століття – період трансформації національних систем освіти на компетентні засади в аспекті модифікації їх змісту та підходів до моніторингу знань особистості [6, с. 139; 2, с. 131].

Зазначимо, що етапність утвердження компетентного навчання свідчить про *усталеність тенденцій розвитку шкільної освіти*. Так, започатковане в 60-х роках минулого століття програмоване навчання передбачало модульне структурування змісту навчального матеріалу, зокрема визначення його обсягу, порядку та термінів засвоєння учнями. Таке дозоване здобуття програмових знань сприяло їх упорядкуванню, систематизації та поглибленню. Нині вимоги щодо вноормування рівня учнівських знань та вмінь, що є компонентами ключових і предметних компетентностей школярів, офіційно задекларовано в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011, 2013) [3]. Отже, концепти програмованого навчання набули логічного втілення в процесі послідовного впровадження ідей компетентного навчання.

Можна припустити, що на початку 80-х років ХХ століття передумовами зародження ідей компетентно орієнтованого літературного навчання були характерні особливості програми з української літератури (1984), що виявлялися у структуруванні змісту літературної освіти та конкретизації навчальних умінь учнів. Так, визначені в навчальній програмі вимоги до предметних знань і вмінь учнів частково корелюють із настановами сучасного компетентного навчання, що підтверджує тенденційний характер розвитку шкільної літературної освіти. Зокрема, у пояснювальній записці до програми наголошувалося на необхідності знання учнями змісту програмових творів, оволодіння навичками виразного читання напам'ять, теоретико-літературними поняттями, а також осмислення художньої своєрідності текстуально виучуваних творів відповідно до вікових особливостей школярів. Характерно, що розвиток загальнонавчальних і читацьких умінь учнів можна співвіднести із процесом формування ключових і предметної компетентностей, що визначають специфіку сучасної шкільної літературної освіти. Учнівські вміння авторами програми диференційовано на вміння аналізу й оцінки художнього твору та мовні вміння. Окрім того, визначалися дидактичні засоби для цілеспрямованого формування зазначених умінь, що обумовлювало підвищення компетентного потенціалу учнів-читачів.

Пореформена доба потребувала інноваційного підходу до формування змісту і забезпечення якості шкільної літературної освіти, що передбачало підготовку нових навчальних програм та визначення вимог щодо знань і вмінь учнів-читачів. Так, у Пояснювальній записці до проекту програм із української літератури для середньої загальноосвітньої школи (1988) вказувалося, що художня література має вивчатися як мистецтво слова, образне вираження духовного життя народу. Аналітико-синтетична робота з творами допомагає учневі повніше осягати їх ідейно-художній зміст, виявляти конкретно-історичне та загальнолюдське значення зображеного письменником, формувати морально-естетичні ідеали, освоювати

методологічні принципи оцінки явищ словесного мистецтва, підносити на вищий рівень культуру сприймання його. Тому задекларована в програмі норма щодо рівня літературної підготовки школярів співвідноситься з розумінням читацької компетентності як категорії сучасної педагогіки.

Регламентовані в програмі з української літератури для середньої загальноосвітньої школи (1990) вимоги щодо розвитку учнівських знань та формування вмінь у процесі опрацювання художнього твору можна вважати ідентичними із попередньою програмою, однак вони були доповнені настановою щодо необхідності організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці літератури, спрямованої на прищеплення учням любові до літератури, вироблення умінь проникати в художню тканину твору, розуміти його ідейно-тематичний зміст. Зауважимо, що директиви навчальної програми 1990 р. (період активізації ідей компетентнісного навчання в розвинутих країнах зарубіжжя) корелюють із поняттям читацької компетентності – унормованим результатом літературної освіти школярів.

Сучасний етап утвердження компетентнісного підходу в навчанні (кінець ХХ – перші десятиліття ХХІ століття) характеризується актуалізацією проблеми стандартизації змісту шкільної літературної освіти та об'єктивного визначення її якості (ДПА, ЗНО тощо).

Утвердження особистісно та компетентнісно орієнтованої моделі навчання, реалізація діяльнісного підходу в процесі його організації є одним із основних завдань Нової української школи. Досягнення цієї мети має забезпечуватися шляхом формування ключових і предметних компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. З урахуванням рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи визначено такий перелік *ключових компетентностей*, що важливо формувати у процесі шкільного навчання: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність [3; 7].

«Ключові компетентності, – наголошує О. Ляшенко, – поєднують навчальний, виховний і розвивальний потенціали шкільної освіти, визначають нову філософію освіти, яка ґрунтується на ідеях якості, результативності, особистісній зорієнтованості змісту і результатів, технологічно забезпечує реформування загальної середньої освіти» [8, с. 40].

Одним зі шляхів організації компетентнісно орієнтованого шкільного навчання є реалізація *наскрізних змістових ліній*, що у виразності ключові компетентності. Так, упровадження наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства. Метою наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» є формування відповідальних членів громади й суспільства, які розуміють принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи; ґрунтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави. Реалізація наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» має сформувані учнів духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінними членами суспільства, здатних дотримуватися здорового способу життя, допомагати у формуванні безпечного здорового життєвого середовища. Наскрізна лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» забезпечить краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі [9].

У процесі вивчення навчальних предметів формуються *предметні компетентності*, що характеризуються як «набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань» [3]. Як зазначено у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, шкільні курси «Українська література», «Зарубіжна література» та «Літератури національних меншин України» орієнтовані на формування *предметної літературної компетентності* учнів.

Важливо зауважити, що в змісті законодавчого документа не унормовано визначення *літературної компетентності* як ключового поняття сучасної літературної освіти. На нашу думку, наявна неуніфікованість концептуальних дефініцій шкільного компетентнісного літературного навчання спричинює термінологічні розбіжності в їх трактуванні вченими-методистами та створює труднощі щодо реалізації компетентнісного підходу в шкільній практиці навчання літератури. Окрім того, спостерігається порушення дидактичного принципу наступності й перспективності навчання, згідно з яким важливо дотримуватися кореляції основних дефініцій читацької діяльності учнів на різних етапах шкільної компетентнісної літературної освіти. Так, в оновленому Державному стандарті початкової загальної

освіти мету літературного читання визначено як формування *читацької компетентності* учнів, однак у Державному стандарті базової і повної середньої освіти це поняття не декларується, натомість вказується на необхідність формування *літературної компетентності* учнів 5–11 класів на уроках літератури.

Необхідність подолання наявних суперечностей зумовлює можливість представлення власного розуміння компетентнісних аспектів сучасної шкільної літературної освіти.

На нашу думку, поняття *читацької компетентності*, на відміну від *літературної компетентності*, є більш містким та методично виправданим. Незаперечним є той факт, що для сучасних учнів художня література втрачає своє призначення як основне джерело художньої інформації, а читання як один із основних засобів зацікавлення творами словесного мистецтва. Сучасні інформаційно-комунікаційні засоби створюють ілюзію повноцінного еквівалента художнього твору, однак саме *читання* є найважливішим способом засвоєння базової інформації, специфічною формою комунікативно-пізнавальної діяльності особистості. Читання – це здатність учня-читача до глибокого усвідомлення прочитаного твору, один із основних чинників його саморозвитку, тому ефективність читання визначаємо рівнем сформованості *читацької компетентності* як пріоритетного компонента загальноосвітньої підготовки школярів.

Вітчизняні педагоги, психологи і методисти (Я. Андреєва, О. Ісаєва, О. Куцевол, В. Мартиненко, О. Савченко, Е. Соломка, В. Уліщенко, А. Усатий, Н. Чепелева, О. Шкловська, Т. Яценко та інші) виокремлюють *читацьку* (а не літературну) *компетентність* як інтегровану особистісну якість, що формується й розвивається у процесі шкільного літературного навчання, а також удосконалюється протягом життя.

Концептуальні засади щодо методичного поняття *читацької компетентності* (або *компетенції* у визначенні деяких авторів) закладено в дослідженнях О. Ісаєвої, В. Уліщенко, А. Фасолі, Н. Чепелевої, Т. Яценко та інших. Так, О. Ісаєва акцентує на тому, що формування *читацької компетенції* учнів є важливим компонентом у системі літературної освіти та визначає структуру *читацької компетенції* як поєднання когнітивного та комунікативного складників; В. Уліщенко досліджує проблему формування *читацької компетентності* учнів у процесі аналізу модерністських епічних творів; А. Фасоля виокремлює *читацьку міжпредметну та читацьку предметну компетентності*; Н. Чепелева окреслює особливості розвитку *читацької компетентності* учнів старших класів у процесі вивчення курсу української літератури; А. Вітченко визначає *читацьку компетенцію* як інтегративний показник літературного розвитку учнів, що формується й удосконалюється у процесі взаємодії із твором шляхом опанування основних компетенцій (рецептивної, емоційно-емпативної, когнітивно-рефлексивної, художньо-комунікативної, словесно-творчої, інтерпретаційної); О. Ратушняк компетентність учня-читача співвідносить із розумінням *інтерпретаційної компетентності* як комплексу літературних знань, специфічних умінь і навичок (аналітичного читання, критичного мислення, аналізу та аргументації, самостійності, співробітництва, планування тощо) та індивідуальних якостей (емоційних, пізнавальних, комунікативних, інтелектуальних тощо), що передбачають здатність оперувати методами і видами інтерпретаційної діяльності, необхідними для адекватного сприймання, розуміння й глумачення художніх творів; С. Сафарян *читацьку компетенцію* трактує як здатність учня до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних та естетико-комунікативних механізмів із метою організації та реалізації ефективної взаємодії з художнім твором. В. Шуляр предметною вважає *літературну компетентність* та пояснює її як сталу якість літературної особистості читача, що забезпечує нерозривну єдність її літературної спрямованості та літературного досвіду в системі духовно-мистецької, літературної та читацької діяльності. Наголошується не лише на необхідності набуття учнями знань про художні твори та їх авторів, різні літературознавчі поняття, а й на важливості формування особистісного ставлення до конкретного твору, оцінних суджень про явища мистецтва слова та літературний процес, розвитку літературно-художнього світогляду, ціннісних орієнтацій та читацьких інтересів тощо. Зв'язок предметної, тобто *літературної*, компетентності зі специфічними компетенціями учнів щодо читацької діяльності вчений висвітлює, включивши до їх переліку такі компетенції, як прогностична, проектувальна, конструкторська, когнітивна, візуалізаційна, риторична тощо.

Переконливим є визначення О. Савченко *читацької компетентності* як «результату взаємодії знань, умінь і навичок, читацького досвіду та ціннісних ставлень учнів, що виявляються в процесі формування повноцінної навички читання» та її твердження, що «*читацька компетентність* поєднує чотири характеристики читацької діяльності – технічну, когнітивну, комунікативну й ціннісну» [6, с. 142].

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічних, теоретико-літературних та методичних досліджень щодо читацької діяльності особистості розуміємо *читацьку компетентність* як узагальнене поняття, як здатність до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних, естетико-комунікативних та ціннісних механізмів із метою організації та реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом, поєднання яких і забезпечує (або не забезпечує) сформованість цієї інтегрованої особистісної якості. *Читацька компетентність* не обмежується її розумінням лише як психологічної або

інтелектуальної даності особистості, а визначається рівнем успішності читацької діяльності учня, його здатністю до виконання значного спектру завдань із літератури та вирішення проблем із метою досягнення позитивного результату.

У глумаченні читацької компетентності її *особистісний* складник – це художні здібності, естетична чуттєвість, творча уява учня, здатність до усвідомлення ідейно-емоційної структури художнього твору, сформованість умінь діалогічного мислення.

Когнітивний складник передбачає, що читання текстів є пізнавальною діяльністю учнів, у процесі якої враховується їхній читацький досвід, згідно з чим визначається ефективність опрацювання програмових художніх творів, біографічних матеріалів про письменників, теоретико-літературних джерел, рівень усвідомлення специфіки художньої мови, індивідуального стилю митця, інтегративного сприйняття художнього явища в контексті світового літературного процесу.

Комунікативний складник виявляється в особливій формі спілкування: автор – текст, автор – читач, читач – текст.

Ціннісний складник – це діалогічна взаємодія між учнем-читачем, автором та героями художнього твору (характеристика літературних героїв, розуміння підтексту, прогнозування подальшого розвитку подій у творі, визначення його художньо-естетичної значущості).

Зауважимо, що окреслені характеристики забезпечуються взаємопов'язаною реалізацією змістових ліній різних шкільних літературних курсів (емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна), які представлено у програмових державних вимогах до навчальних досягнень учнів.

Із огляду на дискусійний характер розуміння шкільної компетентісної літературної освіти допускаємо можливість визначати *предметну компетентність* як *читацьку* та трактувати її як якість, що виявляється в готовності і здатності особистості самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, читацького й особистісного саморозвитку.

Читацька як предметна компетентність реалізується в *художньо-читацькій* та *інформаційно-читацькій* компетентностях.

Художньо-читацьку компетентність визначаємо як інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, як здатність до осмисленого набуття знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом, як систему ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів, як здатність до цільового застосування комплексу предметних знань, сформованих умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Структура цього поняття вміщує такі значущі компоненти:

– *культурний* – розуміння художньої літератури як частини світової культури, її специфіки як мистецтва слова, емоційне сприйняття і глибоке осмислення художніх творів, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури;

– *читацький* – знання найважливіших етапів розвитку літературного процесу, основних фактів життя і творчості видатних письменників; змісту і проблематики творів, обов'язкових для текстуального вивчення; умінь аналізувати та інтерпретувати художній твір із урахуванням його художніх ознак; здатність сприймати художній текст як засіб збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду; умінь осмислювати авторську позицію та способи її вираження; знання елементів теорії літератури як основи читацької діяльності; розуміння індивідуального мистецького стилю письменника та специфіки мови твору; сформованість читацької культури учня (персональне коло читання);

– *ціннісно-світоглядний* – розуміння світоглядних категорій, духовно-моральних ідеалів, що знайшли художнє відображення у художніх творах, умінь обґрунтовувати власну моральну позицію, сформованість гуманістичного світобачення, усвідомлення значущості художньої літератури для духовного розвитку та самореалізації особистості;

– *комунікативно-мовленнєвий* – знання норм української літературної мови, вільне володіння основними видами мовленнєвої діяльності та її активізація, використання функціональних стилів мови в мовленнєвій практиці; наявність креативних здібностей до створення усних і письмових творчих робіт різних жанрів.

Формування *художньо-читацької* компетентності корелює з процесом набуття учнями *вмінь*, що впливають на розвиток їхньої емоційної сфери, зокрема адекватне сприймання прочитаного, розуміння та пояснення власних емоційних переживань; а також *умінь*, що сприяють розвиткові інтелектуально-образного мислення учнів, зокрема розуміння й сприйняття образної природи мистецтва (уявляти образи художніх героїв, природи, розвиток подій у художній логіці твору, порівнювати епізоди, персонажів, авторські оцінки, робити художні узагальнення на основі асоціативного мислення), розуміння слова як першоелемента художнього тексту (усвідомлювати художнє слово як деталь тексту, розуміти слово в лексичному контексті, пояснювати символіку, підтекст, роль деталі в образному контексті художнього

твору), осягнення логіки твору як розвитку авторського задуму (розуміти позицію автора в тексті, спостерігати за розвитком авторського ставлення до зображеного), висловлення особистісної оцінки прочитаного на основі глибокого осмислення авторського задуму.

Художньо-читацька компетентність формується на етапі підготовки до читання художнього твору, в процесі його осмислення, що передбачає своєрідний діалог учнів-читачів із художнім твором, його автором, героями твору, а також іншими читачами.

Інформаційно-читацьку компетентність визначаємо як здатність особистості аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, стилів і жанрів (зокрема й медіатекстах), уміння використовувати її для особистісного розвитку, а також оволодіння навичками самостійного і продуктивного опрацювання різних джерел інформації (робота з довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, з довідниковою літературою, використання ресурсів електронних бібліотек та Інтернет-сайтів тощо).

Отже, трактуємо *читацьку компетентність* як якість особистості, що виявляється в готовності та здатності самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, власного читацького й особистісного саморозвитку.

Потенціал української літератури як шкільного предмета для формування *ключових і предметної читацької компетентностей* розкрито в оновлених навчальних програмах для 5–9 класів та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти [9; 10]. Так, у Пояснювальній записці оновлених навчальних програм із української літератури для 5–9 класів (2017) зазначається, що компетентному читачеві «притаманні такі риси: стійкий інтерес до читання, здатність уявляти й переживати прочитане, критично й рефлексійно мислити, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські й творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, відкривати національні й загальнолюдські цінності, жити й творчо діяти в умовах глобалізаційних змін та полікультурного суспільства, цінувати надбання національної культури й поважати здобутки інших народів» [9].

Компетентнісна спрямованість літературного навчання досягається шляхом уведення *наскрізних змістових ліній*, обґрунтованих в оновлених навчальних програмах для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Вони є соціально значущими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство загалом, розвивають здатність особистості застосовувати здобуті предметні знання у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Потенціал української літератури як шкільного предмета щодо реалізації наскрізних ліній визначається його змістовим наповненням та завданнями шкільної літературної освіти загалом. Так, шкільний курс української літератури найбільш широкі можливості має для реалізації *наскрізної лінії «Громадянська відповідальність»* (НЛ – 2). Програмове наповнення літературного навчання дозволяє опрацьовувати художні твори, герої яких виявляють патріотизм, активну громадянську позицію. Учні повинні навчитися висловлювати особисте ставлення до порушених у художньому творі проблем, переконливо й толерантно відстоювати власні погляди в дискусії, працювати в парі, групі, брати на себе відповідальність у груповій роботі та виконувати доручену роль, ухвалювати спільні рішення. Окрім того, програмовий матеріал шкільного літературного курсу та методично правильна організація навчальної діяльності на уроці дозволяє формувати в учнів усвідомлення важливості активної громадянської позиції та готовності бути відповідальним членом суспільства.

Можливість реалізації *наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток»* (НЛ-1) в курсі української літератури передбачено під час вивчення художніх творів, у яких порушено проблеми взаємозв'язку людини і природи. Учителю-словеснику необхідно формувати в учнів уміння зв'язного висловлювання щодо краси природи, розуміння можливостей художнього слова для актуалізації проблем збереження та захисту навколишнього середовища.

Однак, як засвідчує анкетування та моніторинг спілкування педагогів у соціальних мережах, існують певні труднощі щодо послідовної реалізації *наскрізних ліній «Здоров'я і безпека»* (НЛ-3) та *«Підприємливість та фінансова грамотність»* (НЛ-4). На нашу думку, недостатнє врахування вчителями ідейно-художнього змісту програмових художніх творів та певний адміністративний тиск можуть перешкоджати повноцінному розумінню учнями художнього твору як мистецького явища.

Висновки. Отже, у контексті завдань Нової української школи набуває актуальності проблема теоретико-методичного обґрунтування засад *компетентісно орієнтованого навчання*. Відтак, активні пошуки його результативних чинників обумовлюють необхідність створення та впровадження в шкільну практику літературного навчання методики ефективної організації компетентісно орієнтованого навчання української літератури, що сприятиме підвищенню якості сучасної шкільної літературної освіти.

Порушена у статті проблема не претендує на вичерпність викладу. Такий підхід до її розгляду передбачає можливість дискусійного обговорення.

Список використаних джерел та літератури

1. Про зміст загальної середньої освіти : науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : НАПН України, 2015. – 118 с.
2. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. І. Локшина. – Київ : Богданова А. М., 2009. – 404 с.
3. Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.05.2018.
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лист. 2011 р. № 1392 : [зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 538 від 07.08.2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.05.2018.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підруч. для студ вищ. навч. заклад. / О. Я. Савченко. – Київ : Грамота, 2012. – 504 с.
7. Про затвердження Закону України «Про освіту» : Постанова КМУ від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.05.2018.
8. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти / О. І. Ляшенко // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 22. – С. 39–42.
9. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5–9 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.05.2018.
10. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 10–11 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> – Назва з екрана. – Дата звернення: 17.05.2018.

Тамила Алексеевна Яценко,
доктор педагогических наук,
главный научный сотрудник отдела обучения
украинского языка и литературы
Института педагогики НАПН Украины,
e-mail: tamilakod@ukr.net

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК ОСНОВА МОДЕРНИЗАЦИИ ШКОЛЬНОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье актуализирована проблема применения компетентностного подхода в школьном образовании, которая рассмотрена как один из приоритетных векторов его современного развития. Выяснена сущность компетентности как педагогической категории, коротко представлена история внедрения компетентностного образования, даны определения понятий «ключевая компетентность», «предметная компетентность», обоснована трактовка предметной читательской компетентности как интегрированного результата учебных достижений учащихся, связанных с читательской деятельностью, представлено дифференцирование предметной компетентности на «художественно-читательскую» и «информационно-читательскую». Раскрыты теоретико-методические аспекты реализации компетентностных основ школьного литературного обучения в контексте тезисов Концепции Новой украинской школы (2016) и Закона Украины «Об образовании» (2017).

Ключевые слова: ключевые компетентности, предметная компетентность, школьное литературное образование, сквозные образовательные линии, украинская литература, методика обучения, читательская компетентность.

Tamila Yatsenko,
Doctor of pedagogical sciences, chief scientist of the
Ukrainian language and literature department
Institute of Pedagogy of National Academy
of Educational Sciences of Ukraine,
e-mail: tamilakod@ukr.net

COMPETENCE APPROACH AS A BASIS OF SCHOOL LITERARY EDUCATION MODERNIZATION

Introduction. *In the context of the tasks of the new paradigm of school education, its modern development strategy is determined by updating the content, adopting a personally and competently oriented model of learning, implementing an activity approach in the process of its organization. Accordingly, the problem of forming the key competence and the reader one as the subject competence of students in the process of teaching Ukrainian literature in school becomes relevant.*

Purpose. *To uncover the theoretical and methodical aspects of the implementation of the competency principles of school literary studies in the context of modern educational tasks.*

Methods. *Analysis and synthesis of normative documents in the field of school education, psychological and pedagogical and methodological sources in the context of the identified problem.*

Results. *The problem of applying competence approach in school education, considered as one of the priority vectors of its modern development, has been updated. The essence of «competence» as a pedagogical category is found out, the history of introduction of competence education is briefly described, the definition of the concepts «key competence», «subject competence» is presented, the interpretation of the subject literacy competence as an integrated result of student achievements related to reader activity is substantiated, the Differentiation of the subject competence into «artistic readership competence» and «informational readership» one is presented. The theoretical and methodical aspects of the implementation of the competence of school literary education in the context of the provisions of the Concept of the New Ukrainian School (2016) and the Law of Ukraine «On Education» (2017) are revealed.*

The readership competence as a subject one is differentiated into artistic readership competence and informational readership competence.

Artistic readership competence is defined as an integrated result of students' achievements in the field of reading activity, such as the ability to comprehend the acquisition of knowledge and skills provided by a specific program theme and the school course of literature in general, as a system of values-ideological and aesthetic orientations formed on the material of highly artistic works, as the ability to target the application of a set of subject knowledge, formed skills and methods of activity in new educational and life situations.

Information readership competence is characterized as the ability of the individual to analyze, interpret, critically evaluate information in texts of different types, styles and genres (including media texts), as well as the ability to use it for personal development.

Conclusion. *Active searches for effective factors of the implementation of the competence approach necessitate the creation and implementation of the methodology for the effective organization of competently oriented teaching of Ukrainian literature that will contribute to the improvement of the quality of contemporary school literary education in the school practice of literary teaching.*

Key words: *key competences, subject competence, school literary education, end-to-end educational lines, Ukrainian literature, teaching methods, reading competence.*

References

1. Pro зміst zagal'noyi seredn'oyi osvity` : naukovo-anality`chna dopovid` / za zag. red. V. G. Kremenyu. – Ky`yiv : NAPN Ukrayiny`, 2015. – 118 s.
2. Lokshy`na O. I. Zmist shkil'noyi osvity` v krayinax Yevropejs`kogo Soyuzu: teoriya i prakty`ka (druga polovy`na XX – pochatok XXI st.) : monografiya / O. I. Lokshy`na. – Ky`yiv : Bogdanova A. M., 2009. – 404 s.
3. Pro sxvalennya Konceptiyi realizaciyi derzhavnoyi «Nova ukrayins`ka shkola» na period do 2029 roku : Rozporyadzhennya KMU vid 14 grud. 2016 r. № 988-r [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> – Nazva z ekrana. – Data zvernennya: 17.05.2018.
4. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu bazovoyi i povnoyi zagal'noyi seredn'oyi osvity` : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 23 ly`st. 2011 r. № 1392 : [zi zminamy`, vneseny`my` zgidno z Postanovoyu KM № 538 vid 07.08.2013] [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>. – Nazva z ekranu. – Data zvernennya: 17.05.2018.
5. Ency`klopediya osvity` / gol. red. V. G. Kremen`. – Ky`yiv : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
6. Savchenko O. Ya. Dy`dakty`ka pochatkovoyi osvity` : pidruch. dlya stud vy`shh. navch. zaklad. / O. Ya. Savchenko. – Ky`yiv : Gramota, 2012. – 504 s.
7. Pro zatverdzhennya Zakonu Ukrayiny` «Pro osvitu» : Postanova KMU vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Nazva z ekranu. – Data zvernennya: 17.05.2018.
8. Lyashenko O. I. Priory`tety` rozvy`tku ukrayins`koyi shkoly` v umovax reformuvannya osvity` / O. I. Lyashenko // Pedagogichna osvita: teoriya i prakty`ka : zb. nauk. pr. Kam'yanecz`-Podil`s`kogo nac. un-t im. Ivana Ogiyenka. – Kam'yanecz`-Podil`s`ky`j, 2016. – Vy`p. 22. – S. 39–42.
9. Proekt programy` dlya zagal'noosvitnix navchal'ny`x zakladiv. Ukrayins`ka literatura. 5–9 klasy` (riven` standartu) [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> – Nazva z ekranu. – Data zvernennya: 17.05.2018.

10. Proekt programy` dlya zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv. Ukrayins`ka literatura. 10–11 klasy` (riven` standartu) [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: [http:// mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html](http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html) – Nazva z ekranu. – Data zvernennya: 17.05.2018.

Отримано редакцією 25.05.2018 р.

УДК 378.4

DOI 10.31376/2410-0897-2018-1-37-165-173

Вікторія Валеріївна Хренова,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри технологічної та професійної освіти
і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету,
e-mail: viktoriyakhrenova@gmail.com

Олександр Володимирович Лівшун,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри технологічної та професійної освіти
і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету,
e-mail: a.livschun@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто проблему створення освітнього середовища, сприятливого для художньо-творчої діяльності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів у ВНЗ. З метою виявлення специфіки такого роду середовища уточнено сутність понять «освітнє середовище», «художньо-творча діяльність». Проаналізовано типологізацію освітнього середовища за різними ознаками: стилем взаємодії всередині нього, характером ставлення до соціального досвіду, ступенем творчої активності, за характером взаємодії з зовнішнім середовищем та характером зорієнтованості. Розкрито структурні компоненти освітнього середовища вищого навчального закладу. З урахуванням сутності поняття «художньо-творча діяльність» виокремлено умови та структурні компоненти освітнього середовища, що сприятимуть її успішній організації. Окреслено базові характеристики, які повинні бути властиві освітньому середовищу для художньо-творчої діяльності.

Ключові слова: умови становлення особистості, освітнє середовище, компоненти освітнього середовища, творчість, художньо-творча діяльність.

Постановка проблеми. При переході до цивілізованого ринку і демократичного суспільства перспективною для розвитку освіти є концепція гуманізації освіти через створення комфортного середовища. Головною цінністю освіти стає розвиток у людині потреби і можливості вийти за межі того, що вивчається, здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток і самоосвіту. Таке уявлення діаметрально змінює підхід до освіти. Зміщується акцент і головною стає не система детермінованих освітніх установ, що, по суті, нав'язувана людині й обмежує свободу вибору, а людина, котра свідомо вибирає індивідуальну освітню траєкторію відповідно до своїх інтересів і здібностей, що визначають її освітні потреби.

Істотними характеристиками такого середовища, на нашу думку, повинні стати: особистісна зорієнтованість, гнучкість, різноманітність, доступність у часі та просторі, які забезпечують людині розуміння самої себе і навколишнього середовища, сприяють її всебічному розвитку як особистості й виконанню соціальної ролі у подальшому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психологічної, педагогічної, філософської літератури, педагогічної практики свідчить про зростаючий інтерес до проблеми, пов'язаної з формуванням, розвитком і становленням сприятливого мікроклімату. Для цих досліджень особливо значущими є праці вчених і педагогів-практиків у галузі вивчення соціального середовища, зокрема: гуманізація середовища Ш. Амонашвілі, Я. Буєвої, Я. Корчака, В. Семенова, вплив соціального середовища на розвиток особистості Н. Йорданського, С. Моложавого, В. Шульгіна; створення цілісного виховного процесу в середовищі